

УДК 354:332.122:304.42

Деркач Т.В.

кандидат географічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНІВ

FORMATION MODEL OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY INTEGRATION IN THE TRANSFORMATION OF THE REGION

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми і перспективи підвищення соціально-економічної безпеки у процесі інтеграційної трансформації господарства регіонів. Обґрунтовано доцільність активізації міжрегіональної інтеграційної взаємодії як механізму подолання небезпек соціально-економічному середовищу регіонів.

Ключові слова: регіональна економіка, міжрегіональна інтеграція, соціально-економічна безпека, регіональний менеджмент, стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемы и перспективы повышения социально-экономической безопасности в процессе интеграционной трансформации хозяйства регионов. Обоснована целесообразность активизации межрегионального интеграционного взаимодействия как механизма преодоления опасностей социально-экономической среде регионов.

Ключевые слова: региональная экономика, межрегиональная интеграция, социально-экономическая безопасность, региональный менеджмент, стратегия.

ANNOTATION

In the article the problems and prospects of improving the socio-economic integration of security in the transformation of the region. The expediency of intensification of intra-regional integration interaction as a mechanism to overcome the dangers of socio-economic environment of the region.

Keywords: regional economy, inter-regional integration, social and economic security, regional management strategy.

Постановка проблеми. Результатом дії об'єктивних і суб'єктивних факторів управління відтворювальною структурою соціуму в Україні, за часів незалежності, став перевищуючі припустимі норми диспаритет у рівні доходів різних верств населення, як на регіональному, так і на міжрегіональному рівнях. Зростає актуальність дослідження нерівномірності в поширенні й поглибленні економічної кризи й, в остаточному підсумку, поглиблення розпаду єдиного економічного простору, сформованих міжрегіональних зв'язків, утворення в регіонах локальних ринків. Таке положення ставить під загрозу не тільки безпеку, але й саме існування єдиної держави. Особлива увага всієї системи соціально-економічного управління на регіональному й міжрегіональному рівнях, повинна бути звернена на забезпечення продовольчої безпеки, стійке постачання населення основними продуктами харчування, головним чином, за рахунок власного виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Як доводить теорія й практика регіонального менеджменту [1-3], проблема міжрегіональних диспропорцій настільки загострилася в останні роки,

що постає питання про збереження національної економіки, як господарсько-територіальної цілісності, здатної функціонувати стійко й ефективно в умовах наростання несприятливих внутрішніх і зовнішніх факторів. У зв'язку із цим, представляється актуальним розглядати зміст соціально-економічної безпеки країни, як системної категорії регіонального управління. Така система соціально-економічних показників повинна бути взаємопов'язана в рамках загальної схеми аналізу безпеки держави.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження проблем і перспектив підвищення соціально-економічної безпеки у процесі інтеграційної трансформації господарства регіонів.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, регіони підрозділяються на групи, залежно від стану й умов їх функціонування. У тому числі – на процвітаючі, стійкого розвитку, стагнуючі, провідні, кризові, регіони з надзвичайною ситуацією [4]. Однак які б не були оціночні характеристики того або іншого регіону, його розвиток визначається, насамперед, соціально-економічною політикою, що проводиться керівництвом регіону.

Поділ державних і регіональних інтересів здобуває особливе значення в сучасних умовах, коли, з одного боку, відбувається становлення економічної самостійності регіонів, а з іншого боку, спостерігаються дезінтеграційні тенденції.

Регіони є суб'єктами економічних відносин з державою і її інститутами, іншими регіонами, підприємствами й населенням. Соціально-економічні функції регіонів обумовлюють їх потреби, які характеризуються певною відтворювальною специфікою, обумовлену комплексом природних, об'єктивних факторів, рівнем економічного розвитку, історичними й культурними традиціями, роллю в суспільному й територіальному поділі праці.

Саме в регіонах, головним чином, здійснюються відносини між господарюючими суб'єктами з питань виробництва, розподілу, обміну й споживання. Тут складаються відносини між регіональними утвореннями й «зовнішнім» середовищем, з внутрішньорегіональними структурами. Різноманітність регіонів обумовлює розходження властивих їм економічних потреб й інтересів. При розгляді питань районування територій, збалансованості й про-

порційності їх розвитку, певний практичний інтерес представляє досвід західноєвропейських країн-членів Європейського Союзу, насамперед Німеччини, Франції, Італії [5]. Їх системи національної статистичної звітності побудовані таким чином, що можливо одержати дані про величину доданої вартості по кожному підприємству, населеному пункту, одиниці адміністративно-територіального поділу країни. У результаті, на всіх рівнях визначається величина валового продукту й валовий регіональний продукт. Це дозволяє виконати міжгалузеві й міжтериторіальні зіставлення, включаючи сфери економіки: виробничу й нематеріальну.

При всьому різноманітті природного, виробничого, фінансового потенціалу сучасної української держави, її економічна безпека, цілісність і соціальна стабільність залежать, у першу чергу, від ступеня регіональної єдності комплексу соціальних благ і здатності господарства кожної з територій забезпечити реальне його відтворення й використання для більшої частини населення.

На етапі трансформації соціально-політичних й економічних відносин в Україні, основою державної політики в сфері соціально-економічної безпеки стає недопущення досягнення зони «високої небезпеки».

З позицій регіонального управління, у соціально-економічній сфері, до станів «високої небезпеки» мають бути віднесені наступне:

- зниження позитивних перспектив для економіки регіонів і територій по виходу з економічної кризи;

- скорочення ресурсного потенціалу й втрата можливостей адаптації економічної системи до скорочення сировинних й енергетичних ресурсів;

- якісна деградація й структурна криза індустріальної системи внаслідок критичного падіння промислового, технологічного, науково-технічного, експортного, платіжного потенціалу держави;

- ріст витрат виробництва й розгортання інфляційних процесів;

- розлад фінансової системи й криза взаємних неплатежів.

Загрозу соціально-економічній безпеці становить хижацьке використання ресурсів.

Істотний вплив на реалізацію функцій соціально-економічної безпеки здійснюють виникаючі й підсилювані «вогнища» соціальної напруженості. До них відносяться наступні:

- джерела міжгетнічної напруженості;

- регіони з небезпечною концентрацією населення, що знаходиться нижче рівня бідності;

- райони змушеної міграції населення із зони АТО, АР Крим й країн ближнього зарубіжжя;

- регіони з надмірно високим рівнем безробіття.

Виникнення й загострення проблеми економічної безпеки обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, пов'язаними з ринковою трансформацією економіки Укра-

їни. Проблема кризи відтворювальної структури регіонів є комплексною, тому що охоплює всі аспекти функціонування економіки країни: матеріальне виробництво, фінанси, соціальну сферу, проблеми регіональної економічної асиметрії й регіоналізму, зовнішньоекономічну сферу. У цьому зв'язку необхідний комплексний підхід і вироблення довгострокової стратегії, покликаної забезпечити подолання тривалої кризи й створення передумов швидкого й стійкого соціально-економічного розвитку країни.

До числа небезпек, що загрожують продовольчій стабільності, відноситься порушення відтворювального процесу в агропродовольчому секторі – у вигляді несвоєчасного відновлення зношеної техніки, устаткування, виробничих приміщень і т.д. Відзначається розпад сформованих наукових колективів, згорання діяльності профільних навчальних закладів.

Значним проблемним аспектом є продовольча безпека регіонів. Якщо судити за такими показниками, як рівень агропромислового виробництва, ступінь самозабезпечення продовольством, наявність перехідних запасів, рівень споживання стратегічно важливих продуктів харчування, ступінь доступності продовольства для найбільш бідних верств населення, чисельність жителів цієї категорії, то зараз становище в нашій країні досить серйозне.

Об'єктивність моніторингу й оцінки соціально-економічної безпеки істотно залежить від того, наскільки ефективно поєднуються аналітичні методи й обґрунтовуються рішення з урахуванням досвіду експертів. Території Причорноморського регіону, що володіють сприятливими природними умовами для ведення сільського господарства й виробляють значну кількість сільськогосподарської продукції, виявилися в числі відстаючих регіонів країни.

Основою міжрегіональних диспропорцій, що представляють загрозу соціально-економічній безпеці, є асиметричність забезпечення регіонів фінансовими ресурсами, відсутність конкурентного державного й регіонального ринків товарів, послуг і факторів виробництва, наростаюча невідповідність цін при реалізації й купівлі продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Зниження рівня економічної безпеки в матеріальній сфері економіки відбилася й на основних соціальних показниках. У регіональному аспекті управління по забезпеченню прийняттого рівня соціально-економічної безпеки передбачає:

- скорочення розриву значень основних регіональних соціальних показників;

- наближення значень показників більшості регіонів до середнього державного рівня;

- забезпечення позитивної динаміки основних регіональних соціально-економічних показників;

- підвищення показників відстаючих регіонів до величини, що перевищує сформоване в цей час критичне значення.

Найважливішими показниками соціально-економічної безпеки є величина середньодушових доходів населення, їх співвідношення з величиною прожиткового рівня й частка людей, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму.

Важливим показником соціально-економічної безпеки є частка в населенні людей з доходами нижче прожиткового мінімуму. По цьому показнику також спостерігається істотна диференціація регіонів країни. Частка малозабезпечених і бідних регіонів у загальному числі регіонів України становить 30%. Якщо порівняти цю цифру із гранично припустимим, з погляду соціально-економічної безпеки, значенням частки людей, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму (7%), то виявляється, ця критична риса вже переборена в кілька разів [6].

Рівень грошових доходів різних категорій населення характеризується також видами їх джерел й основних форм. Для України, у загальній структурі доходів, на сучасному етапі розвитку, характерною тенденцією є переважний ріст і визначальна частка доходів від власності й підприємницької діяльності. Відставання частки заробітної плати відображає кризовий стан економіки, збільшення соціально-економічних диспропорцій у рівні доходів найманих робітників і підприємців. Однак дана тенденція в регіонах і по країні в цілому проявляється по-різному. Погіршення положення населення Одеської області й у цілому, рівня соціально-економічної безпеки Причорноморського регіону, збільшується тим, що ряд економічних і соціальних проблем, пов'язаних із процесами, що відбувалися в 90-х роках ХХ ст. на території регіону, відносяться до загальнонаціональних й повинні вирішуватися коштами державного бюджету.

Наростання проблем соціально-економічної спрямованості в поєднанні із загостренням військово-політичної обстановки на Сході України, на кордоні з Кримом та міжнародних відносин, вимагає формулювання й обґрунтування комплексу першочергових завдань забезпечення соціально-економічної безпеки в регіоні. Особливе місце серед них повинне бути приділене вирішенню найважливішої життєвої проблеми – продовольчому забезпеченню населення, тому що від неї, у значній мірі, залежить нормальна життєдіяльність людей. Мотивація у визначенні джерел доходів здійснюється шляхом створення умов для заохочення або контролю за діяльністю суб'єктів соціально-економічних взаємин у всіх сферах економіки, незалежно від ступеня складності соціально-виробничих відносин.

Діагностика соціально-економічної безпеки передбачає, по-перше, одержання повної й достовірної картини положення регіону, тому що неможливо вироблення яких-небудь заходів без знання про те, чи є регіон самодостатнім з економічної точки зору або ж про-

BLEMним, депресивним. Звертається увага й на те, які спостерігаються зрушення в галузевій і демографічній структурі й т.д. По-друге, результати діагностичних обстежень повинні постійно бути затребувані органами державної влади й управління: представницької й виконавчої. По-третє, достовірні інформація про стан соціально-економічної безпеки й діючих внутрішніх і зовнішніх загрозах повинна бути доступна для всіх господарюючих суб'єктів (підприємств, фірм, фінансово-кредитних установ, підприємців) для вироблення правильної стратегії й, насамперед, інвестування економіки регіону.

Одночасно діагностика є вихідним моментом для прогнозування безпеки розвитку регіону, оскільки без чіткої якісної й кількісної ідентифікації загроз неможлива оцінка перспективи навіть у короткостроковому періоді.

Слід зазначити ряд труднощів діагностики міжрегіональної комунікації, виходячи із природно-сировинного потенціалу регіонів. По-перше, оцінці підлягають не тільки власні ресурси, але й природно-кліматичні умови, що врахувати вкрай складно через їх нестабільність і непередбачуваність. По-друге, кількісна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону містить у собі оцінку потенціалів окремих видів ресурсів, що утрудняє його визначення з математичної точки зору.

По-третє, кожен окремий природний потенціал має свої одиниці виміру й, у цьому зв'язку, виникає проблема порівнянності різноманітних показників, приведення їх до загального «знаменника».

По-четверте, використання вартісних показників для діагностики природно-ресурсного потенціалу базується на світових цінах, які піддані коливанню під впливом ринкової кон'юнктури. Прогнозування стану природно-ресурсного потенціалу міжрегіональної комунікації повинне здійснюватися в наступній послідовності:

- економічна оцінка природних ресурсів, що здійснюють найбільш істотний вплив на соціально-економічну безпеку регіону;
- виявлення найважливіших загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх, їх стан;
- визначення рівня самозабезпеченості регіону основними видами природно-сировинних ресурсів;
- вироблення шляхів вирішення організаційно-економічних проблем, їх ефективного використання.

Певні зміни спостерігаються й у способах мобілізації ресурсів міжрегіональної комунікації. Так, використання методології наукового соціологічного аналізу соціально-трудової сфери в сучасній Україні, дозволяє зробити важливе припущення про те, що в цій специфічній сфері соціально-економічних відносин, склалися глибокі деформації, викликані відсутністю надійних й ефективних матеріальних

і духовних регуляторів суб'єктивних інтересів у сфері праці.

Проблема вироблення оптимальної стратегії стимулювання міжрегіональної інтеграції й підвищення на цій основі ефективності соціального управління здобуває особливу актуальність.

По-перше, вивчення закордонного досвіду, зокрема, сучасного розвитку Європейського Союзу, країн Південно-Східної Азії й Америки, показує, що посилення міжрегіональної інтеграції (як у міжнародному, так і внутрішньокраїновому вимірі) є домінантним вектором прогресуючої глобалізації сучасного світу. Тому набираюче силу прагнення регіонів України до інтеграції варто розглядати як симптоматичне повернення в русло загальноцивілізаційних тенденцій політичного й соціально-економічного розвитку. Після десятиліть дезінтеграції колись єдиного соціально-економічного й політичного простору країни на регіональні фрагменти інтеграція цілком закономірна, очікувана владою, населенням і бізнесом. Міжрегіональна інтеграція стає сьогодні фактором, здатним зробити істотний вплив на становлення сучасної соціально-інституціональної системи управління українськими регіонами, без чого у свою чергу неможливо успішне вирішення завдань соціально-економічного розвитку України.

По-друге, соціологічний аналіз стратегії міжрегіональної інтеграції дозволяє розкрити перспективний потенціал соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку регіональних соціумів. Він дозволяє визначити основні шляхи підвищення ефективності таких механізмів управління регіонами, які через реалізацію принципу соціальної справедливості в територіальному розрізі здатні забезпечити кардинальне поліпшення якості життя населення.

По-третє, у системі регіонального управління міжрегіональна інтеграція стає стратегічним фактором, що забезпечує мобілізацію регіональних трудових потенціалів, їх раціональне використання, позитивні зрушення у вирішенні соціальних проблем регіонів, успішне комбінування можливостей регіонів у спільному розвитку соціальної інфраструктури й оптимізації загальної системи управління нею.

По-четверте, на етапі трансформації соціально-економічних і політичних відносин в Україні особливого значення набуває дослідження застосовуваних конкретними регіонами стратегій переходу від дезінтеграції до інтеграції. Інтеграційний процес характеризується цілим рядом нестандартних підходів і рішень.

Розробка стратегії міжрегіональної інтеграції в системі управління розвитком регіональних соціумів стає особливо важливим у теоретичному й практичному відношенні.

При розвиненому ринку міжрегіональні економічні зв'язки мисляться як максимально вільні від різного роду адміністративних бар'єрів, що перешкоджають вільному переміщенню товарів, послуг, капіталу, робочої сили й інтеграції регіональних ринків. У перспективі результатом такої інтеграції повинне ставати формування єдиного, набагато більш однорідного (тобто такого, що виключає різкі контрасти) соціально-економічного простору країни.

Висновки. Основний оптимальний вектор міжрегіональної інтеграції повинен формуватися в організаційному просторі, що створюється, з одного боку, економічними (ринковими) принципами взаємодії, які дозволяють кожному регіону ефективно контролювати баланс вигід і втрат від інтеграції, а, з іншого, загальною нормативно-ціннісною системою, що забезпечує однаковий підхід регіонів-партнерів до розуміння необхідності й значення інтеграції. Остання настанова фіксує позитивний ефект інтеграції не тільки для всіх взаємодіючих регіонів, але й для України в цілому – підвищення соціально-економічної однорідності простору країни. Подібний баланс «вигідності» й «нормативності» створює оптимальні організаційні умови для розгортання ефективної міжрегіональної інтеграції.

Подальші дослідження слід спрямовувати на пошук форм інтеграційної взаємодії у міжрегіональному соціально-економічному просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 528 с.
2. Дворцов В.И. Регионам необходимо организационно-экономическое объединение / В.И. Дворцов // Региональная экономика и практика. – 2006. – № 4. – С. 22-29.
3. Долішній М.І. Глобалізація і регіональні детермінанти ренационалізації / Долішній М.І., Вовкевич С.Н. // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 7-2.
4. Заяць С. Рейтингова оцінка соціальної привабливості регіонів України // Статистика України. – 1999. – №3. – С. 22-25.)=
5. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендел, І. Студенніков; за ред. С. Максименка. – Київ: Логос, 2000. – 172 с.
6. Андрушків Б. Регіональне управління економікою / Андрушків Б. // Економіка України. – 1995. – №3. – С. 82-85.
7. Іртищева І.О. Управління інституціональними змінами: сутнісно-теоретичний аспект / І.О. Іртищева, І.В. Крупица // АгроСвіт. – 2013. – № 22. – С. 53-56.
8. Іртищева І.О. Методичні підходи до оцінки ефективності управління інституціональними змінами / І.О. Іртищева, І.В. Крупица // Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць. Вип. 5. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 48-58.